

Handläggare
UBF, SBF

Datum
2015-09-07

Diarienummer
2015-4229
Hänvisad bilaga enligt
beslut i UBN 2015-10-28

LOKALPROGRAM UTEMILJÖ FÖRSKOLA OCH GRUNDSKOLA

MÅLBESKRIVNING

Målen med lokalprogram utemiljö vid förskola och grundskola är:

- att skapa en gemensam syn på hur utemiljön ska vara en del av den pedagogiska verksamheten
- att tillgodose barns och elevers behov av och rätt till en utmanande, pedagogisk utemiljö
- att skapa en gemensam syn på hur utformningen av utemiljön kan påverka barns och elevers framtida hälsa

1 PEDAGOGISKA OCH HÄLSOSAMMA UTEMILJÖER

1.1 INLEDNING

I utformningen av förskole- och skolgårdar är det viktigt att veta vem utemiljön är till för och vilka krav verksamheten ställer på den. Utemiljön bör stimulera nyfikenhet och lärande, lek och fantasi, aktivitet och återhämtning. En bra utemiljö ska fungera för alla barn.

Forskning visar att barn och ungdomar som har tillgång till stora, kuperade och gröna ytor rör sig mera under en dag, är friskare samt har bättre koncentration och nattsömn. Både den fysiska och den mentala hälsan är bättre (F. Mårtensson, 2004, M. Söderström, 2012, C. Boldemann, 2011, Kidscape I och II).

En bra gård bör innehålla tre olika zoner; Den trygga zonen närmast byggnaden, med närhet till vuxna och möjlighet till samspel mellan inne och ute. Barn och elever behöver känna sig trygga närmast huset, vid entréer och uteplatser.

Den vidlyftiga zonen en bit utanför det trygga närområdet där möjlighet ges till fartfyllda lekar och aktiviteter, ytor som kan domineras av rörelse och dynamik. Med hjälp av rumssammanhang, vegetation, höjdskillnader och lekredskap som integreras kan man skapa ett attraktivt område med många möjligheter.

Den vilda zonen på gårdens ytterområden, där förutsättningar för lekområden kan ordnas som ger barn och elever möjlighet att skapa egna platser och vistas "långt bort" från byggnaden. Genom större sammanhängande, naturliga, vegetationsytor ger man plats för och material till kojbygge samt markeringar av egna platser. Barn och elever kan här få en känsla av frihet.

En pedagogisk utemiljö för barn och unga ska innehålla ett antal olika "rum" för att säkerställa deras behov av en varierande utemiljö. I kapitel 1.2 och 1.3 följer en beskrivning av dessa rum med olika aktiviteter och funktioner som bör ingå för att gården ska kunna bli en resurs i enlighet med läroplanerna för förskolan (Lpfö 98/10) och för grundskolan (Lgr 11) samt med Boverkets Allmänna råd (BFS 2015:1) och förtydligandet av lagkravet i PBL, 8 kapitlet, 9 §.

Gården ska ge förutsättningar för flera elev- och barngrupper, platser att umgås, studera eller arbeta samtidigt. En god rumslighet och kombinationer av öppna och slutna ytor gynnar leken och kan samtidigt göra det lättare att hitta en lugn vrå för lärande eller återhämtning. Skolverket slår fast att utomhusvistelsen i förskolan och grundskolan bör ge möjlighet till lek och lärande i både planerad miljö och naturmiljö (2010).

Som jämförelse till Uppsalas riktlinjer från 2011 på 40 kvadratmeter friyta per barn i förskolan och 30 kvadratmeter friyta per barn i grundskolan finns idag Boverkets Allmänna råd där samma mått rekommenderas med tillägget att ingen gård bör vara mindre än 3000 kvadratmeter. Forskning visar att en större yta ger minskat slitage, färre konflikter bland barnen och bättre lek. Hälsomässigt är en stor gård också bättre eftersom det ger större möjligheter för barn att variera mellan sol och skugga samt att springa, få upp farten och tvärbromsa på. (F. Mårtensson, C. Boldemann)

SBF och UBF fastslår i och med detta program att Uppsala kommun bör följa Boverkets rekommendation och det tidigare beslutet i fastighetsnämnden. En liten yta kan i någon mån kompenseras av goda kvaliteter och ett högt lekvärde.

Om ytan saknas och behovet av förskola/grundskola inom aktuellt område är stort rekommenderar SBF och UBF att 20 kvadratmeter per barn kvarstår som ett minsta godtagbart mått.

Med goda kvaliteter menar vi ytor som uppfyller flertalet av nedanstående funktioner.

1.2 FÖRSKOLA - AKTIVITETER OCH FUNKTIONER

1.2.1 Motoriska aktiviteter

Miljöer på gården som ger barn möjlighet till motoriska aktiviteter. Här bör finnas en kulle eller ett kuperat område där barn lockas att gå, springa, rulla och åka ned.

En utemiljö där den motoriska svårighetsgraden varierar och där barn i åldern 1-5 år utmanas i att klättra, krypa, hoppa, åla, gå, springa, balansera och klänga. Men även en plan, öppen yta är viktig där barn kan springa runt, leka organiserade lekar eller sparka boll t.ex.

1.2.2 Kunskapssökande aktiviteter

Flera områden för kunskapssökande eller utforskande aktiviteter där barn utmanas i naturvetenskapliga ämnen men även i sin tekniska och matematiska utveckling. Där ska barnen få möjlighet att odla, hålla, ösa, bygga, konstruera, experimentera, samla, sortera och stapla. För odling krävs ett soligt område där barn och pedagoger tillsammans

kan starta odlingar. Tillgång till vatten måste finnas och en lämplig plats att starta kompostering. Ett annat område för barns konstruerande aktiviteter. Där ska markytan vara jämn och hård med bra möjligheter till förvaring av olika sorters material såsom t.ex. virke, tråklossar, rör, burkar, slangar, trattar mm. En funktionell och lekvänlig vattenavrinning krävs för de utforskande lekarna, men även möjlighet att hänga upp block och talja t.ex.

1.2.3 Skapande aktiviteter

Rum för skapande aktiviteter med plats för utomhusateljé under tak. Verkstäder och ateljéer utomhus blir mer användbara och lättarbetade om de är skyddade för regn.

Tillgång till vatten ska finnas. Markytan bör vara jämn och hård så att stafflier och bord lätt kan ställas dit. Ytan bör vara lokaliserad i närheten av förskolebyggnaden för att barn och pedagoger ska kunna kliva ut med färg, pensel eller lera. Skapande aktiviteter kan också erbjudas i ett eller flera sandlandskap där en varierad sandkant samtidigt kan utgöra sittplatser för ett möte eller en motorisk hinderbana. Sandlandskap ska vara placerade så att skugga råder där mellan klockan 11-15.

1.2.4 Naturlika områden

Ett eller flera naturlika områden med redan uppvuxna träd och buskar eller ett område med mycket naturlika planteringar där barnen kan få gömslen och kojor att krypa in i. Buskarna kan med fördel planteras i koj- eller cirkelformationer där "busken i mitten" utelämnas så att rumsligheten ökar. Området kan även innehålla stockar och stenar samt sly och ris i den utsträckning det är möjligt.

1.2.5 Mötesplatser

Små och stora rum där möten mellan barn och pedagoger, barn och barn samt föräldrar och pedagoger kan äga rum dagligen. Dessa bör vara utformade på olika sätt och finnas på ett par olika ställen inom förskolans utemiljö, både i sol och skugga samt i öppna respektive mer slutna rum. Minst 20-25 personer bör rymmas på en utav dem. Några mötesplatser ska utgöras av bord i barnhöjd där barn och pedagoger kan äta lunch och mellanmål utomhus. En grillplats kan vara ett exempel på en mötesplats, en scen eller en samlingstrappa ett annat.

1.2.6 Entréer

Välkomnande entréer som får barn, föräldrar, personal och besökare att känna sig välkomna till förskolan.

1.2.7 Kojor

Barn i åldern 1-5 år behöver få möjlighet till kojor och utrymmen där de får vara i fred. Där de får känslan av att vara osynliga och där de kan arbeta på med det som intresserar dem i leken, där de kan bygga upp sina egna miljöer tillsammans med en mindre grupp barn.

1.2.8 Lugna platser

Lugna platser för äldre barn som inte sover i vagn. Dessa kan bestå av t.ex. ett trädäck under ett större träd, hängmattor, en berättarhörna, en tipi eller en samlingstrappa där barn och pedagoger kan läsa och/eller berätta sagor tillsammans.

Möjlighet skall ges för de yngsta barnen att sova väderskyddat utomhus, antingen vagn eller på en sovaltan, som t.ex. kan se ut som på bilderna.

1.2.9 Gångar

De olika rummen i förskolans utemiljö kan slutligen sammanlänkas av ett antal slingrande gångar med olika karaktärer. Plattor, stenar, stockar, asfalt, grus, spån, stenmjöl, bark mm kan varieras i det oändliga för att uppmuntra och locka barn till aktiv rörelse mellan gårdens olika ytor. Gångar som planeras in på en gräsmatta eller en kulle avlastar gräset från en del slitage samtidigt som de lockar barn att röra på sig.

1.3 GRUNDSKOLA – AKTIVITETER OCH FUNKTIONER

1.3.1 Motoriska aktiviteter

Grundskolan behöver utrymme på skolgården för att genomföra sina uppdrag inom idrott och hälsa men även för att ge eleverna möjligheter till varierande rörelseaktiviteter under rast- och fritidsverksamhet. När leken och umgänget flyttar ut ökar den fysiska aktiviteten. Fysisk aktivitet har stor betydelse för barns kroppsuppfattning, psykosociala och motoriska utveckling samt kognitiva förmåga. Stora öppna ytor är viktiga för att ge plats för spring, bollsporter, gruppövningar samt idrott. Men forskning visar att även en kupering på skolgården lockar barn till flera steg per dag under årets alla årstider. Tillgången till löst material för de yngre barnen i låg- och mellanstadiet ger också barnen en anledning att röra på sig mera under en dag på skolan.

1.3.2 Kunskapssökande aktiviteter

Gården ska vara utformad så att det finns möjligheter att förlägga delar av undervisningen utomhus när lärare/elever så önskar. Exempel på pedagogiska miljöer är odling, vattenanläggningar, miljöer för djur och växter, idrottsplatser och ateljéer eller verkstäder. Med ett väderskydd på skolgården förlängs utesäsongen under vår, höst och vinter vilket har betydelse i utomhuspedagogiska sammanhang. I den trygga zonen nära byggnaden är ett skärmtak till stor nytta.

Genom att flytta utomhus kan undervisningen visa samband mellan teori och praktik. Även ämnen som svenska, matematik, samhällsorienterande ämnen, språk, bild, idrott och hälsa har förutsättningar att använda utemiljön som pedagogiskt rum. Den utomhusbaserade undervisningen kan samtidigt utgöra en friskfaktor i skolans arbetsmiljö genom frisk luft, dagsljus och ökad fysisk aktivitet. Didaktisk forskning visar också att växelspel mellan inom- och utomhus ger mer bestående kunskaper för alla åldrar. (E. Fägerstam, 2012)

Gårdens attraktivitet och användbarhet ökar om det finns skräddarsydda platser för en viss aktivitet. Det kan handla om en verkstad, vattenlek, bygg- och konstruktion, berättarplats eller en plats där man får vara för sig själv. Platserna blir sedan meningsfulla av barnen själva; i pedagogiska aktiviteter och/eller genom speciella händelser.

1.3.3 Naturlika områden

Vegetation är en viktig byggsten för att få en levande och föränderlig utemiljö. Växter ger årstidsvariation och sinnesintryck som utgör en friskfaktor för både barn, unga och vuxna. Dessutom ger de ett pedagogiskt material för flera ämnen, ökar gårdens biologiska mångfald och gynnar djurlivet. Elevernas förmåga att vistas i olika utemiljöer och i naturmiljöer under olika årstider kan bara utvecklas genom undervisning som har tillgång till dessa platser.

Vegetation i form av tätt buskage eller naturlika planteringar är dessutom en av de viktigaste platserna för lek, mycket därför att det är en av de få platserna utomhus där barn har möjlighet att påverka och skapa sina egna världar.

1.3.4 Mötesplatser

Samlingsplatser kan med fördel vara av olika karaktär. Mera påkostade platser med väderskydd kan kompletteras med en cirkel av stenar eller stubbar på en naturyta. Båda platserna kan fungera som gruppum under en lektion för att sedan bli lek och vistelseyta.

Skärmtak efterfrågas ofta. De kan fungera som en klassrumsliknande samlingsplats utomhus. Både större samlingsplatser, som rymmer en helklass, och mindre samlingsplatser för små elevgrupper behövs. Noteras bör dock att utomhusbaserad undervisning inte främst handlar om att bygga en särskild plats för undervisning på skolgården utan mer om ett förhållningssätt där elever och lärare söker upp den plats som passar just dagens undervisningsmoment bäst.

De äldre barnens utevistelse bygger på att det finns attraktiva mötesplatser i utemiljön som de kan skapa hemhörighet till. Platser i närheten av klassrummet där chansen till utblick, skydd och rörelse kombineras, har visat sig fungera särskilt väl. Här fyller grönskan en viktig funktion för att bidra till social och lekfull samvaro under trygga och avslappnade former.

Äldre barn behöver både informella "hängplatser" att vara på samt platser med traditionella bänkar och bord. Platser där man kan se andra och själv synas är viktiga.

Platser för möten dimensioneras för olika stora grupper t.ex. 8, 16 och 32 personer.

1.3.5 Lugna platser

Alla elever måste få möjlighet att dra sig undan det sociala umgänget och söka upp egna platser på gården. Sådana platser är ofta en bristvara på skolor, kanske främst på grund av vår ambition att eliminera platser där mobbning kan uppstå. Men risken för mobbning får inte gå ut över barns behov av reträttplatser.

Till skillnad från inåtvända, trånga hörnor eller byggda passager där en utsatt elev får svårt att undkomma, kan en klokt placerad plats, omgärdad av genomsläpplig grönskä, att dra sig undan på fungera bra. Vid utformning av gårdar bör vi ge barn och unga möjlighet till avskildhet, eftersom de annars själva söker upp sådana platser som kan vara mindre lämpliga.

1.3.6 Vatten och dagvattenhantering

Odlingsmöjligheter på gården kan anordnas i pedagogiskt syfte, men också för att ge barn möjlighet att påverka och smycka sin egen gård.

Lokalt omhändertagande av dagvatten kan ordnas på ett sådant sätt att det kan användas i undervisningen. Öppna stensatta rännor blir spännande när det regnar.

2 PROJEKTERINGSFÖRUTSÄTTNINGAR

2.1 SÄKERHET

Förskole- och skolgården t.o.m. årskurs 6 ska ligga i direkt anslutning till byggnaden enligt Boverkets Allmänna råd.

Med hänsyn tagen till barns framtida hälsa ska inte staket sättas upp mellan förskolegårdens olika avdelningar. Barn måste få tillgång till så stor yta som möjligt under sin dag på förskolan/skolan för att deras skelett ska kunna utvecklas optimalt (C. Boldemann). De behöver dels kunna få upp farten men också kunna göra snabba inbromsningar och tvära vändningar vilket de får möjlighet till på en tillräckligt stor yta. De får därmed också större möjlighet att växla mellan sol och skugga samt att påverka val av aktivitet. Däremot är det inget som hindrar att t.ex. en motorisk hinderbana för de äldsta barnen samtidigt fungerar som avgränsning/hinder för de yngsta barnen.

Att gården ligger på samma sida om fastigheten för bättre överblick är att föredra framför en "delad" gård på fram- och baksida. Om gården är delad med en fram- och baksida kan det vara motiverat med ett avgränsade staket mellan de båda sidorna. Förråd och mindre byggnader på gården bör placeras så att de inte försvårar överblicken för pedagogerna.

Förskolans utemiljö nyttjas av förskolebarn och pedagoger under verksamhetens hela öppethållandetid (ca klockan 06.00-18.00) årets alla månader. Tillräcklig belysning är avgörande för att det ska fungera.

Även grundskolan är beroende av bra belysning året runt eftersom fritidshemmen har

öppettider och behov som liknar förskolans.

2.2 UTFORMNING

Vissa av ovanstående rum kan med fördel kombineras. Det gäller t.ex. mötesplatser som kan kombineras med en scen eller en samlingstrappa, naturlika områden som kan kombineras med motorisk hinderbana eller koja.

Om det finns befintlig vegetation och terräng på tomten är det oftast värt både extra ansträngning och kostnader att spara den och säkerställa dess fortsatta utveckling. Erfarenhet visar att det är svårt att etablera även tåliga växter på förskolegårdar och skolgårdar på grund av det höga slitaget.

Även utemiljöerna ska vara översättningsbara mellan förskola och skola där lösningar ska redovisas i enskilda projekt. Särskilt viktigt är det att studera möjligheter för exempelvis angöring.

Referenser:

Boldemann, Cecilia m.fl. (2011) **Preschool outdoor play environment may combine promotion of children´s physical activity and sunprotection.**

Boverket (2015) **Allmänna råd om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet.** BFS 2015:1

Boverket (2015) **Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö.** Boverket och Movium

Chronvall, Sara (2010) **En handbok i utformning av förskolors utemiljöer.** SLU, Uppsala

Engdahl, Ingrid och Årlemalm-Hagsér, Eva (2011) **Barns delaktighet i det fysiska rummet.** Stockholm
FN:s **Barnkonvention** (1989)

Fägerstam, Emilia (2012) **Space and Place: Perspectives on outdoor teaching and learning.** Linköping

Johansson, Malena (2007) **Möjligheternas skolgård. Exempel från Luleå.** SLU, Uppsala

Grahn, Patrik (1997) **Ute på dagis.** SLU, Alnarp

Kidscape I och II, **Utemiljöer och barns hälsa.** Karolinska sjukhuset. Solna

Mårtensson, Fredrika (2004) **Landskapet i leken – en studie av utomhuslek på förskolegården.** SLU, Alnarp

Mårtensson, Fredrika (2012) **Hälsofrämjande äventyr med naturen som distraktion.** Socialmedicinsk tidskrift vol 89

Naturvårdsverket (2011) **Den nyttiga utevistelsen? Forskningsperspektiv på naturkontaktens betydelse för barns hälsa och miljöengagemang.** Östersund

Plan- och Byggnadslagen, SFS 2010:900

SKL (2015) **Skolgårdar – förvaltning och utveckling.** Stockholm

Skolhusgruppen (2014) **Skolans och förskolans utemiljöer. Kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö.** Öresund

Skollagen, SFS 2010:800

Skolverket (2014) **Allmänna råd med kommentarer för fritidshem 2014.** Stockholm

Skolverket (2013) **Allmänna råd med kommentarer för förskolan 2013.** Stockholm

Skolverket (2011) **Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmen.** Stockholm

Skolverket (2010) **Läroplan för förskolan, Lpfö 98, reviderad 2010.** Stockholm

Strålsäkerhetsmyndigheten (2009) **Solskyddsfaktorer – Sju tips för säkrare lekplatser och friskare barn.** Stockholm

Szcepanski, Anders m.fl. (2007) **Utomhuspedagogisk som kunskapskälla. Närmiljö blir lärmiljö.** Linköping

Söderström, Margareta m.fl. (2013) **The quality of the outdoor environment influences children´s health.** Acta Paediatrica vol 102

Uppsala kommun (2015) **Inriktning, verksamhet och ekonomi 2015-2018.** Uppsala

Uppsala kommun (2011) **Riktlinjer för utemiljö i förskola och grundskola i Uppsala kommun** Uppsala

Åkerblom, Petter (2005) **Lära av trädgård – pedagogiska, historiska och kommunikativa förutsättningar för skolträdgårdsverksamhet.** SLU, Uppsala

Änggård, Eva (2009) **Lek i skogen mera jämställd?** Stockholms universitet

Studiebesök i Botkyrkas, Jönköpings, Nynäshamns, Stockholms och Sundbybergs kommuner.

Två av sovaltanerna är fotograferade i Järfälla kommun av Björn Sundberg.